

İBRÂHİM SÜRESİ

yada hezimete uğratacak, âhirette de çetin bir azaba çarptıracaktır; onların iyilik adına yaptıkları ameller kabul edilmeyip küll gibi savrulacaktır. Bu âyetler, bir yandan da hicretten sonra meydana gelecek savaşlara ve bu savaşlarda müslümanların elde edecekleri zaferlere işaret etmekte, Mekke'nin fethedileceği ve müslümanların yeniden oraya döneceği müjdesini vermektedir. Aynı bölümde kâfirlerin âhirette hiçbir mazeret bulamayacakları, şeytana uyup küfre sapanların şeytan tarafından bile kınanacakları belirtilmekte; ardından müminlerin ebedî cennetlerle mükâfatlandırılacağı, Allah'a inanmanın -ve bu inancın veciz bir ifadesi olan kelime-i tevhidin- (Buhârî, "Tefsîr", 14/2), meyvesi bitip dükemmeyen bir ağaç gibi devamlı mutluluk sağlayacağı bildirilmektedir.

Üçüncü bölüm (âyet 32-34), Allah'ın nimetleri ve bu nimetlere karşı nankörlük edenlerin durumlarıyla ilgilidir. Burada, Allah'ın hidayetini reddedip yerine inkârcılığı yerleştirmeye çalışanların kendileriyle birlikte kavimlerini de helâke sürükledikleri ve karar kılacakları son durağın cehennem olduğu bildirilir. Ardından müminlerden namaz kılmaları, gizli açık hayır yapmaları istenir; kimsenin kimseye yardım edemeyeceği âhiret gününde bunun kurtarıcı rolüne dikkat çekilir. Allah'ın yaratıcı kudretiyle ortaya çıkardığı kevnî varlıklara ve insanın yararlarını amaçlayan bunlardaki düzene işaret edilir. Bu bölümün son âyetinde, Allah'ın kullara saymakla başa çıkamayacakları kadar bol nimetler ihsan ettiği hatırlatılır.

Dördüncü bölüm (âyet 35-41), insanlığın en büyük rehberlerinden olan Hz. İbrâhîm'in yüksek dinî kişiliğini yansıtan âyetlerden oluşur. Burada Hz. İbrâhîm'in, Mekke'nin hem bir güvenlik merkezi hem de tevhid odağı olması dileğini de içeren son derece veciz örnek dua cümleleri yer alır. Onun duasının, "Rabbimiz! Hesapların görüleceği günde beni, ana-babamı ve bütün müminleri bağışla" şeklindeki son cümlesi, bütün müslümanlarca en çok sevilen ve tekrar edilen dualardan biri olmuştur.

Sûrenin son bölümü (âyet 42-52) yukarıdaki hususların genel bir değerlendirmesi mahiyetindedir. Kim olursa olsun, nerede ve hangi devirde yaşamış bulunursa bulunsun, ilâhî hakikatlere karşı savaş açan zalimlerin mutlaka yenilgiye uğrayacakları ve perişan olacakları özellikle vurgulanır; Allah'ın bildirdiği hak ve

adalet yoluna karşı savaş açanların kaçınılmaz âkıbetleriyle karşılaştıklarında hissedecekleri derin pişmanlık duyguları, faydasız dilekleri ve nihayet çarptırılacakları ağır cezalar kısaca anlatılır. Sûre, bütün insanlara bir mesaj niteliği taşıyan şu âyetle son bulur: "İşte bu Kur'an insanlara bir bildiridir; onunla uyarılmaları, ibadete lâayık olanın yalnızca Allah olduğunu bilmeleri ve aklı başında kişilerin iyice düşünüp anlamaları için gönderilmiştir".

Sûrenin faziletine dair bazı tefsirlerde yer alan (meselâ bk. Vâhidî, III, 22; Zemahşerî, II, 309; Beyzâvî, I, 643), "İbrâhîm sûresini okuyan kimseye putlara tapan ve tapmayanların on katı ecir verilecektir" anlamındaki hadisin uydurma olduğu kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerküşî, I, 432). Muhammed b. Seyyidî el-Habîb, *ed-Da've ilallah fi sûreti İbrâhîm el-Halîl* adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmış (1401/1981, Medine, el-Câmîatü'l-İslâmiyye), Seyyid Muhammed Desûkî (*Tefsîru sûreti İbrâhîm*, Kahire 1987), Bedrî Âtîf Ali Muhammed (*el-Menhecû'l-kavim fi tefsîri sûreti İbrâhîm*, Kahire 1988), Seyyid Ahmed Selîm (*el-Kavlû's-selîm fi tefsîri sûreti İbrâhîm*, Kahire 1411/1991) ve Şehhât Muhammed Ebû Setîf (bk. bibl.) birer kitap kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *el-Vasîf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Beyrut 1415/1994, III, 22; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 309; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; Fahrreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-gayb* (trc. Suat Yıldırım v.dğr.), Ankara 1992, XIII, 482-553; XIV, 5-48; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, İstanbul 1884, I, 643; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1418/1997, IV, 509; Zerküşî, *el-Burhân*, I, 432; İbn Hacer, *el-Kâfi's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* [Beyrut] içinde), IV, 93, 190; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 28, 30, 31, 45, 83; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIII, 179-261; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 3008-3035; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1980, s. 299-306; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû külli sûre ve mekâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1986, I, 169-187; Şehhât Muhammed Ebû Setîf, *Haşâ'îşü'n-nüzûmî'l-Kur'ânî fi kıssatî İbrâhîm 'aleyhi's-selâm*, Kahire 1412/1991; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayaî v.dğr.), İstanbul 1996, II, 533-560.

EMİN İŞIK

İBRÂHİM b. ŞÂHRUH

(إبراهيم بن شاهرخ)

(ö. 838/1435)

Timur'un torunu ve Fars hâkimi
(bk. TİMURLULAR).

İBRÂHİM b. ŞEYBÂN

(إبراهيم بن شيان)

Ebû İshâk İbrâhîm
b. Şeybân el-Kirmîsînî
(ö. 330/941)Şeyhülcibâl diye tanınan
Kırmanşahlı sûfi.

Batı İran'ın Cibâl bölgesinde bulunan ve Kirmîsîn adı da verilen Kırmanşah'a yerleştiği için Kirmîsînî (bazı kaynaklarda Kırmanşâhî, bk. Herevî, s. 477) nisbesiyle anılır. Babası Şeybân kendisine, "Zâhir âdâbı için ilim öğren, bâtın âdâbı için de takvâyı seç" diye öğüt verdiğine göre (Sülemî, s. 404) dindar ve sûfî bir ailenin çocuğu olmalıdır. İbrâhîm b. Şeybân gençliğinde hadis ilmiyle meşgul oldu. Ali b. Hasan b. Ebû'l-Anberî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Muhammed b. Cehm es-Semîrî'den hadis aldı. Daha sonra tasavvufa yöneldi. Bu sahadaki bilgi ve tecrübesini arttırmak için Dînever, Şam, Mekke ve Medine gibi yerleri dolaştı. Ebû Abdullah el-Mağribî'nin müridi oldu ve otuz yıl boyunca ondan istifade etti. Şeyhinin diğer halifesi İbrâhîm el-Havvâs'tan da faydalandığı kaydedilmektedir. Ebû Abdullah'ın ölümünden sonra Kirmîsîn'e yerleşti ve burada vefatına kadar irşad faaliyetine devam etti. Seksen yıldır iştahla yemek yemediğini söylediğine bakılırsa (Serrâc, s. 243) uzun bir ömür sürmüş olmalıdır. 337 (948) yılında vefat ettiğini söyleyenler varsa da (Zehebî, *el-İber*, II, 244; Safedî, VI, 20) kaynakların çoğunda 330'da (941) öldüğü kaydedilmektedir. Kabri uzun müddet bölge halkı tarafından ziyaret edilmiştir (Bedrân, II, 221).

İbrâhîm b. Şeybân sahte mutasavvıfları (müddeiler) şiddetle eleştirmiş, tasavvuf adına birtakım iddialarla ortaya çıkmanın şeyhlerin huzurunda ve hizmetinde bulunmaktan kaynaklandığını vurgulamıştır (Sülemî, s. 402, 405). Verain, helâl yemekten ve ayırım gözetmeksizin bütün insanlara hizmet etmekten ibaret olduğunu babasından öğrendiğini söyleyen İbrâhîm b. Şeybân ruhsatlarla göre hareket etmenin tehlikesine dikkat çekmiş, Allah korkusunun önemini hatırlatarak ancak Allah'a kul olanın hür olabileceğini savunmuştur. Tevekkülü Allah'la kul arasında kalan bir sır olarak tanımlayan İbrâhîm b. Şeybân'a göre (a.g.e., s. 403-405) tevazunun kaynağı iç temizliği olup bereketi dışa yansıtır; kibir ise yine içteki bulanıklıktan kaynaklanır, onun da kötü belirtileri dışa vurur. Yine ona göre müşâhede ehli hiçbir zaman Allah'tan gaip olmaz; yakınlık

nurları onları kuşatır. Bu nurlara garkolduklarından onlar halkla ilgilerini mânen keser, ruhlariyla gaip, bedenleriyle hâzır olurlar. Bundan dolayı onlara "gaip-hâzır" denir. İbrâhîm b. Şeybân, müminin dünyada bir çeşit cennet hayatı yaşayabileceğine inanır; Allah cennete bedel olarak mümine mescidi, ilâhî didarı görmeye bedel olarak da mümin kardeşlerinin yüzlerine bakmayı bahşettiğini söyler (a.g.e., s. 405). Fenâ ve bekâyı yanlış anlayan mutasavvıfları tenkit ederken gerçek anlamdaki fenâ ve bekânın temelini hâlis tevhid ve sahih kulluk olduğunu, bunun ötesinin safsata ve zındıklıktan ibaret bulunduğunu belirtir (Kuşeyrî, s. 128).

Çevresindekilere, "Ya Allah'ı hatırlayın veya ölümü hatırdan çıkarmayın" diye öğüt veren İbrâhîm b. Şeybân (Serrâc, s. 336; Sülemî, s. 404) îsârı dostluk ve arkadaşlığın esası olarak görür. Sohbet meclisine katılanların nesneleri kendilerine nisbet ederek "ayakkabım, ibriğim" gibi ifadeler yerine "ayakkabılarımız, ibriğimiz" şeklinde ortaklık ifade eden cümleler kullanmalarını tavsiye eder (Serrâc, s. 232, 234). Bu görüşlerine dayanarak onu fütüvvet hareketinin temsilcilerinden saymak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 232, 234, 243, 253, 336, 405; Sülemî, *Tabakât*, s. 402-405; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 361; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 128, 223, 243, 248, 410; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 250, 370; Herevî, *Tabakât*, s. 477, 478; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 110; Ferîdüddin el-Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 722-724; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 392-394; a.mlf., *el-İber*, Küveyt 1961, II, 244; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 234; Câmî, *Nefahât*, s. 261; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 113; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 3-4; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 344; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliya'*, I, 391; Bedrân, *Tehzîbü Târihi Dimaşk*, II, 221.

ERHAN YETİK

İBRÂHİM ŞİNÂSÎ EFENDİ

(bk. ŞİNÂSÎ).

İBRÂHİM b. TAHMÂN

(إبراهيم بن طهمان)

Ebû Saîd İbrâhîm b. Tahmân
b. Şu'be el-Herevî
(ö. 163/780)

Muhaddis, fakih ve kelâm âlimi, tâbi.

Muhtemelen 80'den (699) sonra Herat'ın Bâşân köyünde doğdu. Merv'e, Irak ve Hicaz bölgelerine giderek Sâbit el-Bünânî, Simâk b. Harb, İbnü'l-Mu'temir, Ebû

İshak es-Sebîî, Âsım b. Behdele, A'meş, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî gibi tâbiîn âlimlerinden hadis öğrendi. Hac yolculuğu sırasında uğradığı Bağdat'ta hadis rivayet etti. Hayatının son yıllarında Mekke'ye yerleşti. Safvân b. Süleym, oğlu Abdülhâlik b. İbrâhîm, Abdullah b. Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdi, Süfyân b. Uyeyne, İbn Sellâm el-Cumahî gibi âlimler kendisinden faydalandı. Muhtemelen Hicaz'dan dönerken Kûfe'de ziyaret ettiği Ebû Hanîfe'ye Mâlik b. Enes'in hadislerini imlâ etti (İbn Ebû Hâtim, I, 3-4). İyi ahlâklı, cömert bir kimse olduğu belirtilen İbrâhîm b. Tahmân kaynakların çoğuna göre 163'te (780), bazı kaynakların belirttiğine göre ise 168'de (784-85) Mekke'de vefat etti. 158 (775) veya 160 (777) yıllarında öldüğü de söylenmiştir.

Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan İbrâhîm b. Tahmân için Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd "sika" terimini kullanmış, Ebû Hâtim er-Râzî bazan sika, bazan da "hasenü'l-hadis, sadûk" olarak değerlendirmiştir. Yahyâ b. Maîn onun için "lâ be'se bih" demiş, İshak b. Râhûye rivayetlerinin sağlam, kendisinin sika olduğunu söylemiş, Yahyâ b. Eksem Horasan, Irak ve Hicaz âlimlerinin en güvenilir ve en bilgili olanlarından biri kabul etmiştir. Sâlih Cezere de İbrâhîm b. Tahmân'ın sika bir muhaddis olduğunu söylerken iman konusunda farklı bir ircâ görüşü benimsediğini ifade etmiş, Dârekutnî ile diğer bazı münekkithler ise sika olmakla beraber ircâ görüşü sebebiyle tenkit edildiğini belirtmiştir. İbrâhîm b. Tahmân Hicaz'a giderken Nişâbur'a uğramış, din dışı kabul ettiği Cehmiyye'ye ait fikirlerin orada yaygın olduğunu görünce halkı bu fikirlerden vazgeçirmenin haccetmekten daha sevap olacağı düşüncesiyle şehirde kalarak Nişâburlular'a ircâ görüşünü kabul ettirmeye çalışmıştır. Onun benimsediği ircâ anlayışının, imanı yeterli sayıp ameli önemsemeyen Mürcie fırkasının görüşüyle bir ilgisi bulunmadığı, büyük günah işleyenleri kâfir sayan Hâricîler'in aksine Allah Teâlâ'nın günahkârları bağışlayabileceği umidini taşıdığı ifade edilmekte ve bu görüşün İslâm âlimlerince yadırganmadığı bilinmektedir. Diğer taraftan onun bu görüşün propagandasını yapmadığı gibi sonraları bu fikrinden vazgeçtiği de belirtilmektedir (İbn Hacer, I, 131). Ebû Zür'a er-Râzî'nin tesbitine göre Ahmed b. Hanbel de İbrâhîm b. Tahmân'a derin saygı duymuş ve rivayetlerini güvenilir saymıştır. Onu zayıf bir

râvi kabul eden hadis hâfızı Muhammed b. Abdullah b. Ammâr'ın bu değerlendirmesinin yanlış olduğu, rivayetlerinin hasen derecesinden aşağıya düşmediği belirtilmiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VII, 382, 383; İbn Hacer, I, 130).

Eserleri. Müellifin günümüze ulaşan tek eseri *Meşyehatü İbrâhîm b. Tahmân*'dır. Eserin Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki yazma nüshasını yayımlayan Muhammed Tâhir Mâlik, nüshanın üzerinde "meşyeha" kaydı bulunmakla beraber bunun "es-sünen" kelimesinin tashifi olduğunu düşünmekte (*Meşyeha*, neşredenin girişi, s. 6, 45), buna göre eserin İbnü'n-Nedîm'in müellife nisbet ettiği *Kitâbü's-Sünen fi'l-fıkıh* olabileceği akla gelmektedir. Nitekim özellikle Allah'ın sıfatları konusunda Cehmiyye'nin birçok görüşünü çürüten 208 rivayetten meydana gelen eserin bir meşyeha olmadığı açıktır. İki cüzden ibaret olan nüshayı Muhammed Tâhir Mâlik önce *Mecelletü'l-Ma'hedî'l-mahtûâtü'l-'Arabîyye*'de (XXII/2, Kahire 1396/1976, s. 241-300), daha sonra müstakil olarak yayımlamıştır (Dimaşk 1403/1983). Ulvî es-Sekkâf da Zehebî'nin *Muhtaşarü'l-'ulûv* ve İbn Abdülber en-Nemerî'nin *et-Temhîd*'inin fihristleriyle beraber eserini fihristini neşretmiştir (Demmâm 1410). İbrâhîm b. Tahmân'ın sika ve zayıf râvilere dair *Medhal* adıyla birer eser kaleme aldığı (İbn Hibbân, VI, 27), ayrıca *Kitâbü'l-Menâkıb*, *Kitâbü'l-İdeyn* ve *Kitâbü't-Tefsîr* adlı eserleri bulunduğu belirtilmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 284).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhîm b. Tahmân, *Meşyeha* (nşr. Muhammed Tâhir Mâlik), Dimaşk 1403/1983, neşredenin girişi, s. 6, 11-52; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 3-4; II, 107; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, VI, 27; Kelâbâzî, *Ricâlü Şaḥiḥi'l-Buḥārî*, I, 53-54; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 284; İbn Mencûye, *Ricâlü Şaḥiḥi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut 1407/1987, I, 40; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, VI, 105-111; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 38-39; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 322; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 108-114; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VII, 378-385; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 213; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 23-24; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍḍiyye*, I, 85-86; Fâsî, *el-İlk-dû's-semîn*, III, 215-216; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 129-131; Hazrecî, *Hulâsatü Teḥzîb*, s. 18; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 198-200; Sezgin, *GAS*, I, 92-93; Ca'fer Seccâdî, "İbn Tahmân", *DMBİ*, IV, 159-160.

M. YAŞAR KANDEMİR

İBRÂHİM TAMGAÇ HAN

(bk. TAMGAÇ HAN).